

Inventarisatieverslag
Oeverzwaluwen Beekse Bergen
Gemeente Hilvarenbeek
2012-2018

Vogelwerkgroep Midden-Brabant

Dit verslag wil ik opdragen aan Frans Schelle, met wie ik gedurende 7 jaren de oeverwaluwkolonie in de Beekse Bergen heb geïntariseerd. Frans maakte de afspraken, waardoor de inventarisaties en het onderhoudswerk steeds in de goede tijd van het jaar plaats hebben kunnen vinden. Vlak voor het nieuwe broedseizoen 2019 is Frans vrij plotseling overleden.

Inventarisatieverslag Oeverwaluwen Beekse Bergen 2012-2018
Vogelwerkgroep Midden-Brabant

www.vwgmiddenbrabant.nl | vogelwerkgroepmiddenbrabant@gmail.com

Uitgave: juni 2019

Samenstelling en foto's: Peer Busink

Inleiding

In 2011 benaderde Mari de Bijl (een bekende boswachter van Brabants Landschap) mij met de mededeling dat in de oevers van de gegraven vaargeul in de Beekse Bergen oeverwaluwen huisden. Dit was mij bekend, want ik had met leden van Vogelwerkgroep de Kempen in de 90-er jaren van de vorige eeuw langs de vaargeul voor de nestgelegenheid voor oeverwaluwen steile wanden afgestoken. Dit op verzoek van de toenmalige eigenaar van Safaripark Beekse Bergen. Het was toen niet alleen een beschermingsactie voor deze soort (oeverwaluwen waren in begin 90-er jaren als broedvogel vrijwel uit Noord-Brabant verdwenen), maar zijn wens berustte ook op educatieve gronden. Bezoekers van het safaripark die op de 'Mississippi-boot' via deze vaargeul naar een volgende bestemming werden gebracht, voerden langs de broedkolonie en werden via de intercom over de oeverwaluwen geïnformeerd.

Het onderhoud van de steile wand zou verder, nadat leden van de Vogelwerkgroep de Kempen de wand hersteld hadden, door personeel van het safaripark worden gedaan.

Achteraf is gebleken dat het onderhoudswerk door het safaripark niet lang heeft geduurd en toen ik van Mari hoorde dat de wand in 2011 toch nog door oeverwaluwen gebruikt werden, vond ik het interessant om deze kolonie in het park te volgen.

Ook Frans Schelle uit Tilburg had gezien dat daar oeverwaluwen voorkwamen. Al gauw hadden wij een verbond gesloten om de kolonie jaarlijks te onderhouden en te gaan inventariseren.

Vanaf 2012 hebben we voordat het broedseizoen begon, met een roeiboot, waar nodig was de wanden afgestoken en van omlaag hangende boomwortels ontdaan.

Door erosie was elk jaar op plaatsen waar een deel van de oever was afgekalfd, een 'vitrage' van boomwortels voor de wand verschenen, die de toegang tot de kale wand voor oeverwaluwen ongeschikt maakten om erin te broeden.

Met toeschouwers op de kant variërend van buffels, giraffen tot neushorens, hebben we jaarlijks de wand in orde gemaakt en tijdens het broedseizoen de gebruikte nestgangen geïnventariseerd.

Helaas is Frans in maart 2019 onverwachts overleden.

Ik vond dit voor mij het moment om anderen te vragen om deze inventarisatie voort te zetten. Tijdens de ledenvergadering in april van de Vogelwerkgroep Midden-Brabant is deze vraag gesteld.

Frances van Lipzig en Nicole van der Steen hebben zich aangemeld om vanaf het broedseizoen 2019 de kolonie te gaan onderhouden en te gaan inventariseren.

Gebied

Het Safaripark ten westen van de provinciale weg N269. Alleen in het rode kader broeden oeverzwaluwen

Het park bevindt zich op een terrein dat behoort tot de gemeente Hilvarenbeek.

Door zandwinning tussen Tilburg en Hilvarenbeek ontstond begin jaren '60 een groot meer, nu bekend als het Victoriameer, ca. 70 ha groot en gelegen ten oosten van de provinciale weg N269.

Het zand werd gebruikt voor de aanleg van het hoogspoor in Tilburg.

Veel mensen uit de regio bezochten toentertijd dit meer.

Gezien de grote belangstelling wilden de betrokken gemeenten, Tilburg en Hilvarenbeek, begin jaren zestig gezamenlijk tot exploitatie van het terrein overgaan.

In 1968 werd "Leeuwpark Beekse Bergen" geopend, toen nog een betrekkelijk klein park. Het bestond uitsluitend uit een viertal afdelingen waarin men leeuwen vanuit de auto kon observeren. Het park kende enorm veel succes, want zoiets hadden de mensen nog nooit gezien, leeuwen in semi-vrijheid. Het idee om een groter safaripark te realiseren, werd geboren.

In 1970 breidde het park uit met een terrein voor jachtluipaarden, die in 1972 als primeur in Nederland voor nakomelingen zorgden. Tevens werd er in dat jaar een extra terrein bij het park gevoegd waarin bavianen hun onderkomen kregen. Een bos van 4 ha werd omgevormd tot een kale vlakte, die moest gaan functioneren als een 'Afrikaanse' savanne.

Omdat het met het safaripark minder goed ging, werd in 1985 de 'Stichting Vrienden Safaripark Beekse Bergen' in het leven geroepen, die zich ging inzetten voor het behoud van het park.

In dat zelfde jaar ging het park over naar een zakelijke onderneming, waarna het park grote veranderingen onderging. De nieuwe eigenaar Libéma B.V. zorgde onder meer voor een complete wandelsafari die het park doorkruiste en begon met een bootsafari. Het park werd steeds meer uitgebreid en presenteerde een steeds groter scala aan dieren. Door het park met Afrikaanse versieringen en attributen te verfraaien, kreeg het park ook steeds meer een Afrikaans aanzicht. Het safaripark wilde zich nog verder ontwikkelen tot een volwaardig Afrikaans dierenpark. Zo werden er in 2014, naast de nijlpaarden en krokodillen, een aantal nieuwe vogel- en antilopensoorten toegevoegd aan de collectie.

Om het Afrikagevoel bij de toeristen verder te versterken, is het park sinds kort uitgebreid met een Safari Resort Beekse Bergen. Op 42 ha aangekocht bos (EHS-gebied) van de gemeente Hilvarenbeek werden meer dan 400 lodges gebouwd, die de toerist het idee moeten geven dat hij of zij zich waant op een Afrikaanse savanne. Het Safaripark werd het afgelopen jaar bezocht door meer dan 1 miljoen bezoekers. Volgens Frans Schelle was vijftig jaar geleden hier het bolderen van korhoenders te horen, nu rennen er jachtluipaarden en allerlei andere exotische dieren over de vlakte.

Werkwijze

Steeds wanneer Frans en ik plannen hadden om de broedkolonie te bezoeken om te inventariseren of om de broedwand te herstellen, werd een medewerker van het Safaripark hiervan in kennis gesteld. Deze zorgde ervoor dat bij de steiger ter hoogte van het Kongorestaurant een roeiboot klaar lag. Langs de steile oever werd geroeid en de nestholtes geïnspecteerd. Met de verrekijker kon vanuit de

Verse krabsporen wijzen op een bewoonde nestholte

boot op sporen gecontroleerd worden, of de nestholten daadwerkelijk gebruikt werden. Was er twijfel, dan werd langs de oever gelopen en zo nodig met een zaklantaarn in de nestholte geschenen om te kijken of deze ook doorliep. Bij nestholtes waar spinrag voor zat, werden sowieso als niet gebruikt beschouwd. Bij het beoordelen van de nestholtes werd gelet op verse afschuiningen onderaan de nestgangen die ontstaan door het binnenvliegen van de vogels en op aanwezige krabsporen onderaan de ingang van de nestholte. Indien vlak bij een bewoonde kolonie langs geroeid werd, vlogen geregeld oeverzwaluwen uit de nestgaten. Die nestholtes werden meteen meegeteld als bewoond nest.

Op een kaart werden de bewoonde nestgaten ingetekend. De kaart bestond uit de plattegrond van het deel van het vaargebied waarin alleen daar jaarlijks de oeverzwaluwen plegen te broeden. Met letters op de kaart konden de locaties aangeduid worden, in welk deel dat jaar gebreed werd.

Resultaten

Bekend is dat oeverzwaluwen plaatstrouw zijn. Ook is bekend dat ze opportunisten zijn. Een berg zand bijvoorbeeld die ontstaan is bij de aanleg van een boerenstal en die een steile kant heeft, kan in het eerste jaar al door oeverzwaluwen gekoloniseerd worden. De oeverzwaluwen vertoonden over de jaren heen wel een plaatstrouwheid aan het gebied, maar de plaats waar in de steile oever gebreed werd, verschilde vaak met het jaar daarvoor.

Bekend is dat holenbroeders last kunnen hebben van invertebrate parasieten. Mogelijk zou dit de oorzaak kunnen zijn voor het zoeken naar een andere locatie in de steile wand. In de onderzoeksperiode bleken niet alleen de aantallen broedlocaties jaarlijks te verschillen, ook het aantal oeverzwaluwen dat hier broedde vertoonde jaarlijks een groot verschil. De reden hiervoor is ons niet bekend, omdat het oeverzwaluwbestand op bekende plaatsen in de regio buiten de Beekse Bergende toen in aantallen niet significant verschilden met vorige jaren. Verder is het bekend dat oeverzwaluwen geen obstakels voor hun nestgangen dulden.

Dat was hier ook duidelijk te merken, want de nestgaten zaten uitsluitend in steile wandgedeeltes waar geen boomwortels voor hingen.

In het seizoen van 2013 was in de Beekse Bergen een forse teruggang van het aantal broedsels. Al gauw ontstond het idee, om aan het begin van het broedseizoen op plaatsen die als broedwand geschikt leken, overhangende boomwortels weg te knippen, waardoor het broedareaal wordt vergroot. Omdat het een tamelijk lang traject betrof, waar de overhangende wortels weggeknipt moesten worden, werd tijdens een ledenvergadering van de Vogelwerkgroep Midden-Brabant het voorstel gedaan om met meerdere leden deze klus aan te pakken.

In maart 2014 werden delen van de broedwand met zeven leden van de vogelwerkgroep van overhangende wortels ontdaan. Dit had meteen gevolgen, want op plekken waar de wortels waren weggeknipt, werd in hetzelfde jaar in de wand gebreed.

Nestingang IJsvogel

Een andere vogelsoort die zijn nest maakt in een steile wand, is de IJsvogel.

Bijna elk jaar hebben we zijn nestholte kunnen aantreffen. Zijn nestgang bevond zich steeds op geruime afstand van de oeverzwaluwkolonie. Blijkbaar botert het niet goed tussen ijsvogels en oeverzwaluwen

De jaarlijkse inventarisaties van de oeverzwaluwkolonie binnen dit park, kan voor enkele andere opvallende vogelsoorten een inkijk geven op hun vestiging in het park. Zo lijken Indische ganzen en brandganzen in het park aan een ongestoorde reproductie te kunnen werken. We hebben ook kunnen constateren dat ooievaars in het park vrij ongestoord hun broedsel groot kunnen brengen. Jarenlang konden bezoekers van het park bij de hoofdingang en verder in het park vlak onder bewoonde nesten door lopen.

Ongetwijfeld bedoeld als een toeristische attractie van het park. De ooievaars blijken in het park wat veiligheid en voedselvoorziening betreft, goed naar hun zin te hebben, waardoor zelfs de trekdrang om naar het zuiden te vliegen vrijwel is verdwenen.

Niet alleen langs paden in het park kun je ooievaarsnesten aantreffen, ook buiten het gezichtsveld van het publiek broeden ooievaars, o.a. in het grove dennenbos grenzend aan de broedwand van de oeverzwaluwen.

Helaas kunnen we deze broedkolonie niet inventariseren, omdat er buffels en andere grote hoefdieren vrij door dit bos lopen. Om begrijpelijke reden hebben we uitdrukkelijk geen toestemming gekregen om ergens aan wal te gaan. Jammer, dit hadden we graag meegenomen tijdens onze safaritocht, want door personeel van de Beekse Bergen worden de ooievaarsnesten niet geteld. Vanuit de roeiboot kunnen we jaarlijks zeker al zo'n 5 bezette nesten in dit dennenbos ontdekken. Wat er verder in het bos aan nesten kan zitten, is niet bekend.

Met name voor weidevogels in de omgeving kan een groep foeragerende ooievaars best een serieus probleem gaan vormen.

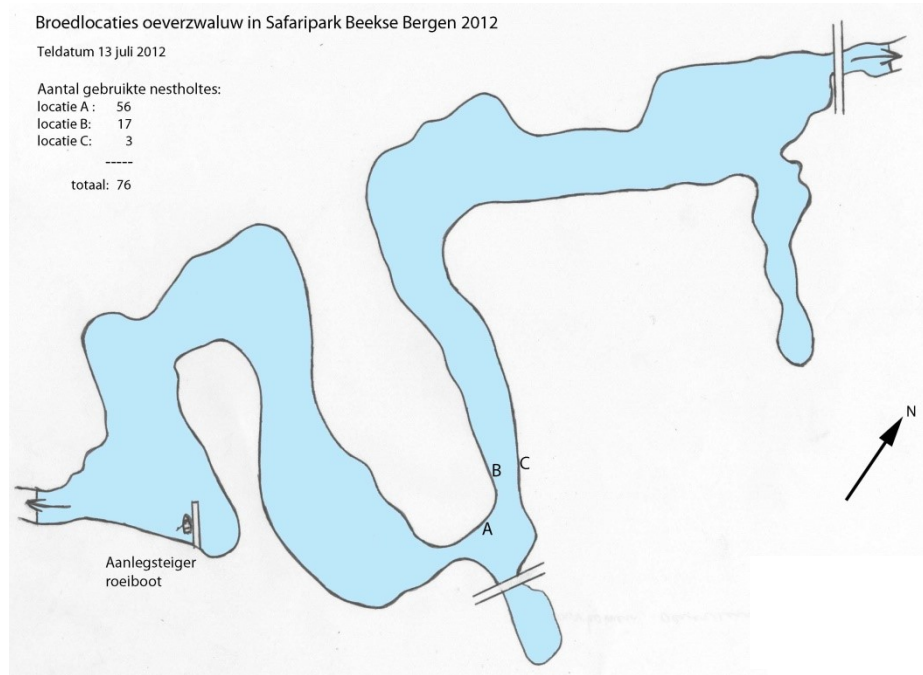

Ooievaarsnest bij de hoofdingang als publiekstrekker

In 2014 heeft de Vogelwerkgroep Midden-Brabant over deze problematiek al een brief naar Beekse Bergen geschreven. Daar heerste alleen onbegrip voor onze vrees. Als vogelaars moesten we volgens de Beekse Bergen blij moeten zijn voor de introductie van een nieuwe soort in de omgeving. De vogelwerkgroep dacht daar echter heel anders over.

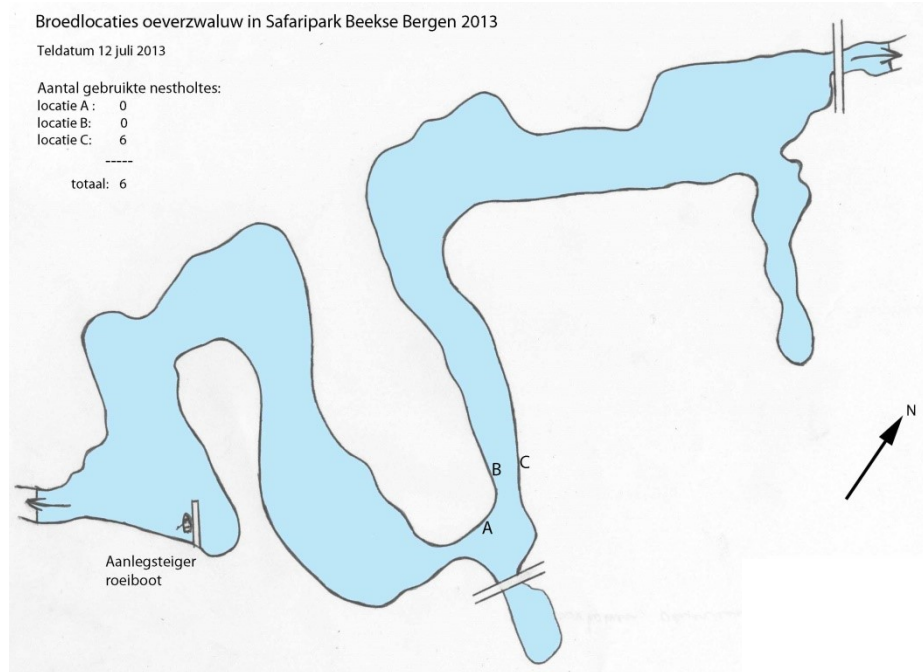
De resultaten per jaar op kaart ingetekend.

2012

De oeverwaluwkolonie was geconcentreerd rondom de punt van het schiereiland. In de roeiboot lagen geen roeispanen, die bleken weg te zijn. Om de wand waar nodig af te kunnen steken, hadden we twee schoppen bij ons. Met schoppen als roeispanen gingen we vooruit, het ging, maar wel moeizaam. Ook de dollen ontbraken op de boot.

2013

In tegenstelling tot vorig jaar vlogen er nauwelijks oeverzwaluwen rond. Bij het inspecteren van gedeelte A, waar we vorig jaar nog 56 nesten aantroffen, zat nu niets meer. De nesten van vorig jaar waren in de wand nog zichtbaar. Ook in traject B zaten nu geen bewoonde nesten (vorig jaar 17). Alleen op traject C hebben we 6 bewoonde nesten kunnen inventariseren (vorig jaar 3). Dus een gigantische teruggang vergeleken met vorig jaar (toen in totaal 76, nu 6). In de boot lagen nu wel roeispanen. Echter geen dollen, het roeien ging daardoor wederom moeizaam.

2014

Broedlocaties oeverwaluw in Safaripark Beekse Bergen 2014

Teldatum: 24 juni

Aantal gebruikte nestholtes:

locatie A: 34

locatie B: 0

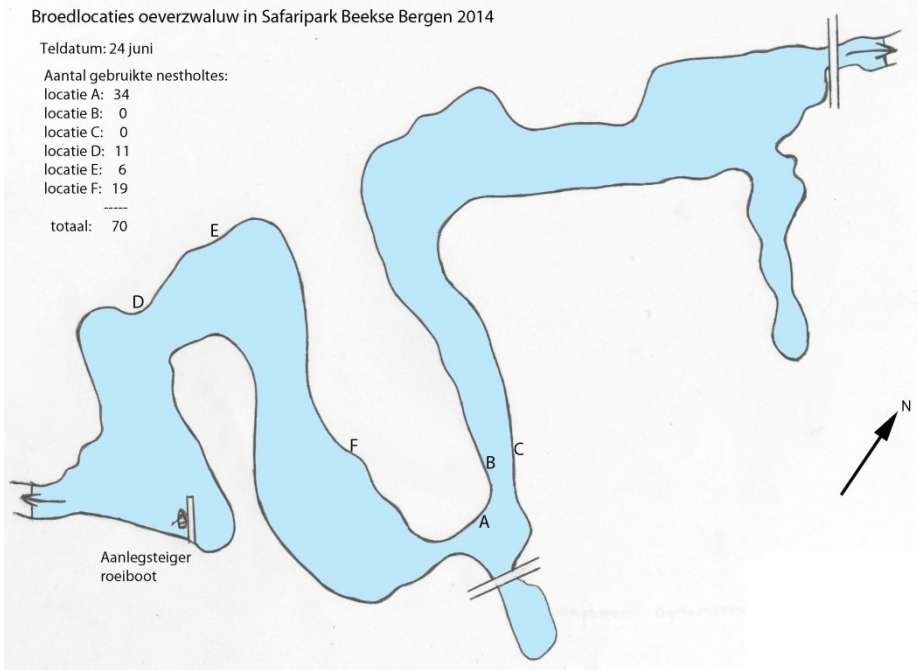
locatie C: 0

locatie D: 11

locatie E: 6

locatie F: 19

totaal: 70

In maart 2014 zijn door leden van de vogelwerkgroep op potentiële geschikte broedplekken langs de oever overhangende wortels weggeknipt. Dit betrof o.a. ook locatie F, die grenst aan het grove dennenbos. Een substantieel deel van de kolonie heeft deze schoongemaakte wand in hetzelfde jaar als broedplek aanvaard. De locaties D en E betreffen oevergedeeltes die aan een grote grasvlakte grenzen, daardoor hebben langs deze strook nooit boomwortels voor de wand gehangen

2015

Broedlocaties oeverwaluw in Safaripark Beekse Bergen 2015

Teldatum: 11 juni

Aantal gebruikte nestholtes:

locatie A: 0

locatie B: 37

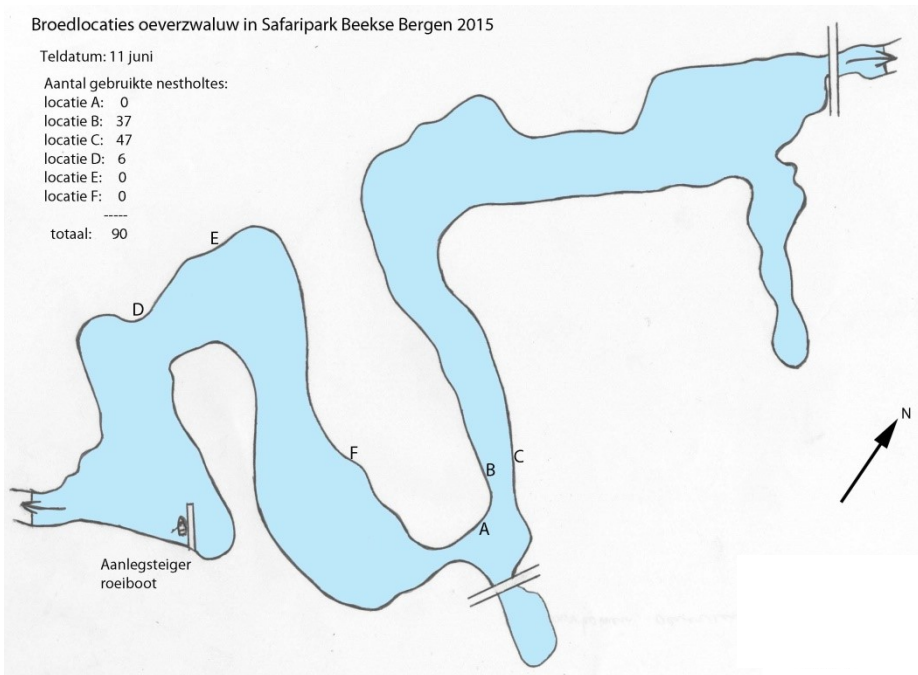
locatie C: 47

locatie D: 6

locatie E: 0

locatie F: 0

totaal: 90

Locatie A waar vorig jaar de meeste bewoonde nesten waren, blijkt nu als broedplaats geheel uit de gratie te zijn. De favoriete locaties zijn nu B en C, waar vorig jaar niet gebroed werd. Zijn overwinterende invertebrate parasieten in de nestholtes hiervan de oorzaak?

2016

Broedlocaties oeverwaluw in Safaripark Beekse Bergen 2016

Teldatum: 6 juli

Aantal gebruikte nestholtes:

locatie A: 32

locatie B: 6

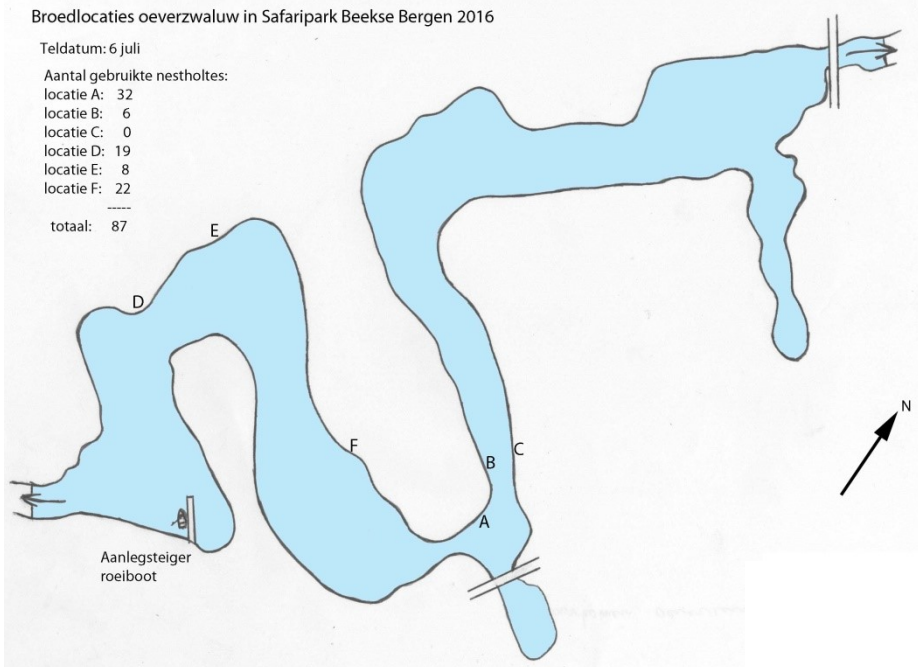
locatie C: 0

locatie D: 19

locatie E: 8

locatie F: 22

totaal: 87

Locatie A en F, waar vorig jaar niet in de wand is gebroed, is dit jaar wel weer favoriet als broedplek. De locatie F, A, B waar gebroed werd en de locaties D, E waar ook werd gebroed, lijken twee gescheiden kolonies te zijn, want tussen beide locaties bevindt zich voldoende geschikt broedgelegenheid.

2017

Broedlocaties oeverwaluw in Safaripark Beekse Bergen 2017

Teldatum: 2 juni

Aantal gebruikte nestholtes:

locatie A: 0

locatie B: 0

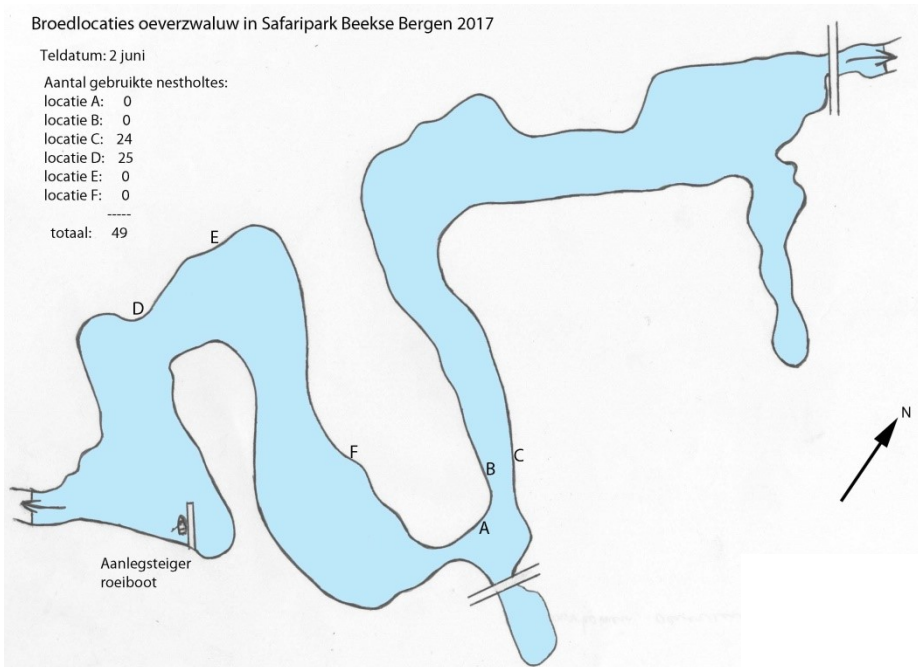
locatie C: 24

locatie D: 25

locatie E: 0

locatie F: 0

totaal: 49

Vergeleken met vorig jaar lijkt dit jaar weer sprake te zijn van twee gescheiden kolonies. Locaties C en D zijn ca. 400 meter van elkaar verwijderd. Het lijkt er daarom veel op, dat hier sprake kan zijn van twee aparte kolonies, want tussen deze locaties blijkt veel geschikte broedgelegenheid aanwezig te zijn.

2018

Broedlocaties oeverzwaluw in Safaripark Beekse Bergen 2018

Teldatum: 25 juli

Aantal gebruikte nestholtes:

locatie A: 21

locatie B: 27

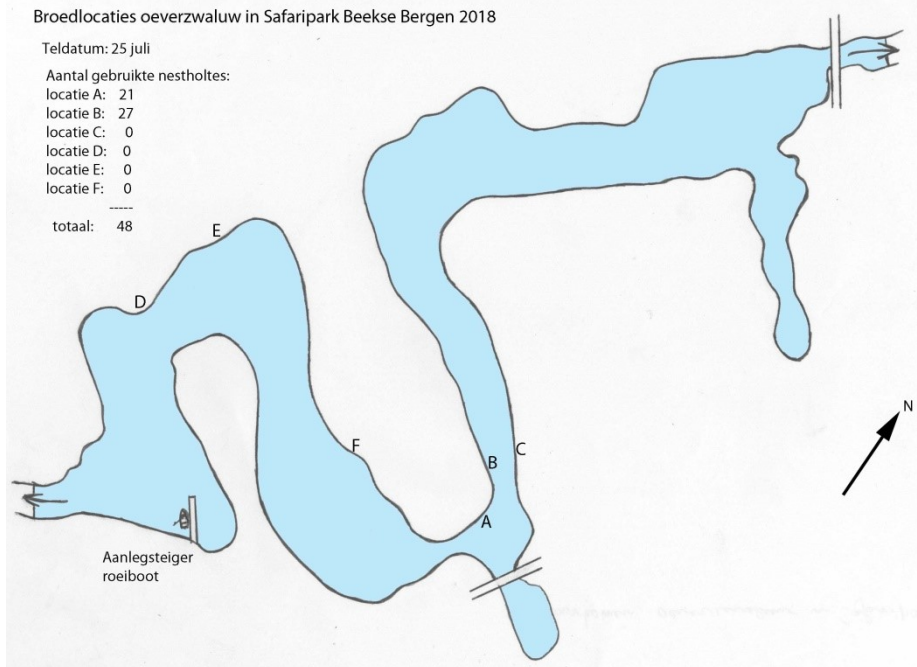
locatie C: 0

locatie D: 0

locatie E: 0

locatie F: 0

totaal: 48

De situatie van 2018 vertoont veel gelijkenis met die van 2012, toen we met inventariseren begonnen. Van twee gescheiden broedkolonies lijkt nu in het geheel geen sprake te zijn. In tegenstelling tot menselijke interpretaties gaan opportunistische oeverzwaluwen jaarlijks hun eigen gang.

Evaluatie

Het is een goede zaak dat de oeverzwaluwkolonie op deze locatie in de Beekse Bergen blijft bestaan, omdat deze locatie aan de zwaluwen veel rust en veiligheid biedt.

Wat wel het geval is, is dat de steile noordelijke oeverwand sterk aan erosie onderhevig is.

Dit zou voor een groot deel verholpen kunnen worden, wanneer de onderkant van de wand wordt voorzien van een lage beschoeiing, waardoor de zandige onderlaag van de wand niet in direct contact komt te staan met het oppervlaktewater. Vooral bij het passeren van de toeristenboot enkele keren per dag, zal door golfslag keer op keer zand wegspoelen. Aan zwaluwen kan het afkalven wel voordeel geven, want op geregelde tijden ontstaan 'verse' steile wanden, tenminste wanneer dan geen gordijn van boomwortels de wand ontoegankelijk maakt.

Ook zou boven aan de wand op ca. 2 meter van de rand een draad gespannen kunnen worden, zodat de runderen niet tot aan de rand kunnen komen, waardoor de bovenrand niet wordt ingetrapt.

Het wegknippen van de overhangende boomwortels in 2014 heeft ertoe geleid, dat nieuwe nestmogelijkheden door de zwaluwen meteen werden aanvaard.

Waar de oeverzwaluwen foerageren is niet duidelijk. Er werden weinig zwaluwen gezien die boven het wateroppervlak aan het foerageren waren. De kwaliteit van het water lijkt voor insecten, die een aquatische fase nodig hebben voor hun ontwikkeling, weinig geschikt te zijn. De waterpartij wordt bevolkt door een groot aantal karpers. Bekend is dat karpers graag in de bodem woelen, met als gevolg dat wij tijdens onze inventarisaties het water altijd troebel hebben gezien. Er waren ook geen waterplanten te ontdekken. Bij het brugje tegenover locatie A staan automaten waar je voor een bepaald bedrag voer uit het apparaat kunt halen om de karpers te kunnen voeren.

Kortom, ogenschijnlijk een mooie waterpartij, maar geen goed biotoop voor aquatische biodiversiteit.

Voor oeverzwaluwen is het hier wel een ideale plek om veilig te kunnen broeden.

Oeverzwaluwen zijn mobiel genoeg om elders insecten te vangen.